

УДК 94(477.8) “1918/1923”

Ігор Дацків

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН (1918–1923 РР.)

У статті мова йде про діяльність зовнішньополітичної служби Західноукраїнської Народної Республіки у 1918–1923 роках. Дане дослідження також висвітлює дипломатичні взаємини з країнами Європи та Америки.

Ключові слова: ЗУНР, делегація, дипломатія, Східна Галичина, зовнішня політика, міжнародні відносини.

З проголошенням незалежності України і виходом на міжнародний рівень одним із найважливіших завдань, серед інших, є розв'язання проблем зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності, встановлення взаємовигідних паритетних двосторонніх відносин з європейськими державами, визначення пріоритетних напрямків української міжнародної політики. Зростання зовнішньополітичної активності України, входження до світових та регіональних політичних структур поставило перед нею завдання подальшого удосконалення роботи дипломатичної служби, впровадження її ефективних методів.

Із відновленням державності України закономірно зростає інтерес до її минулого, переосмислення історичного досвіду нашого народу, особливо в контексті розвитку європейської цивілізації, адже без з'ясування історичного тла неможливо побачити перспективи.

Україна в сфері міжнародної діяльності має певний власний історичний досвід, набутий протягом періоду боротьби українського народу за незалежність та власну державність 1917–1923 рр. У зв'язку з цим зростає значимість досвіду зовнішньополітичної діяльності українських урядів доби Української революції, коли були зроблені перші кроки на шляху розбудови зовнішньої політики України новітнього часу. Уроки тієї доби актуальні і нині, вони потребують неупередженого та уважного ставлення сучасників для зрозуміння витоків зовнішньої політики України, її традиції [1, с. 5–6].

Упродовж десятиліть офіційна радянська історіографія поставила поза законом історію західноукраїнського визвольного руху. Зміна ідеологічних доктрин виправила цю помилку. Свідчення цього – численні дослідження останнього десятиліття, зокрема наукові публікації. Власне зовнішньополітичну діяльність ЗУНР або окремі її аспекти досліджують Н. Городня [2], О. Павлюк [3], М. Генік [4], Б. Савчук [5], Т. Галицька-Дідух [6] та інші. Акцентують увагу на окремих проблемах в загальній історії ЗУНР і дають популярне пояснення основних тенденцій О. Полянський [7], В. Мороз [8], Я. Шашкевич [9], А. Тернинський [10]. Чи не найбільший внесок у вивчення періоду визвольних змагань на Західній Україні зробили автори найновіших монографічних досліджень Б. Й. Тищик і О. А. Вівчаренко [11], М. Литвин і К. Науменко [12], С. Макарчук [13], О. Павлюк [14], О. Красівський [15]. Б. Тищик і О. Вівчаренко вперше в історико-правовій літературі зробили спробу висвітлити державно-правові аспекти виникнення і діяльності ЗУНР [11]. М. Литвин і К. Науменко свою працю “Історія ЗУНР” присвятили аналізу подій Листопадового зриву, державотворчої діяльності уряду та УНРади Західноукраїнської Народної Республіки, подано хроніку українсько-польської війни, висвітлюються переговорні процеси, позиції Парижа і Москви [12]. С. Макарчук характеризує передумови проголошення ЗУНР, питання її державного і військового

будівництва, хід українсько-польської війни, причини поразки УГА [13]. Монографія М. Литвина, крім ходу бойових дій на різних етапах українсько-польського протистояння, описує організацію УГА діяльність військово-дипломатичних місій у Східній Галичині [16]. Праці О. Павлюка і О. Красівського є перш за все об'єктивним популярним аналізом зовнішньополітичної діяльності ЗУНР, характеризують геостратегічну ситуацію у Центрально-Східній Європі та світі, що вплинули на результати національно-демократичної революції на західноукраїнських землях [14; 15].

І все ж, якщо проблеми виникнення Західноукраїнської Народної Республіки, внутрішньої політики, польсько-української війни вже знайшли певне відображення в історіографії, то зовнішня політика ще потребує поглибленого вивчення із залученням архівних матеріалів й адекватного трактування.

Метою цієї статті є вивчення конкретно-історичних умов розгортання дипломатичної діяльності Західноукраїнської Народної Республіки 1918–1923 роках, з'ясування особливостей стосунків із Українською Народною Республікою, денікінцями, більшовиками та державами Антанти; визначення місця і ролі зовнішньополітичної діяльності у вирішенні питання міжнародного визнання ЗУНР.

18 жовтня 1918 р. українські послы до австрійського парламенту на чолі з Євгеном Пертушевичем заявили про утворення Західноукраїнської Народної Республіки у складі Східної Галичини, Лемківщини по Новий Сонч, Північної частини Буковини і Закарпатської Русі [17, с. 135].

Тимчасовим основним законом Західноукраїнської Народної Республіки, виданим 13 листопада 1918 р., її територія мала включати українську частину колишніх австрійських країв Галичини з Володимирією і Буковини, та з українськими частинами бувших угорських столиць (комитатів): Спиш, Шариш, Земляни, Уг, Берег, Угоча, Мармарош, – як вона означена на етнографічній карті австрійської монархії Карла [18, с. 392]. На жаль, українське населення не вирішувало власної долі. З початком українсько-польської війни обидві сторони, звертаючись до великих держав, звинувачували одна одну в агресії та прохали допомоги. В листопаді 1918 року польська Ліквідаційна комісія звернулась до урядів і військ Антанти із скаргою на “українські банди”, які ніби-то за допомогою пруських та австрійських військ зайняли частину Східної Галичини і місто Львів. Польський національний Комітет, що мав представництва в Англії, Франції, США та Італії розгорнув широку пропагандистку кампанію, доводячи що ЗУНР і Українська Галицька Армія – “австро-німецька інтрига” [15, с. 104].

Галицька дипломатія, зі свого боку спираючись на 14 пунктів Вудро Вільсона розсилає ноти з повідомленням про утворення незалежної держави і польську агресію проти неї [15, с. 104].

На кінець 1918 р. питання про долю західноукраїнських земель вже стояло на порядку денному більшості антантівських урядів. Посилена увага до цього регіону пояснюється, з одного боку, нафтовими інтересами в Дрогобицько-Бориславському районі, а з іншого – важливістю “східно-галицького питання” в загальній архітектурі Версальської системи [19, с. 26–27].

Проте, якщо в зовнішньополітичних планах Франції домінувала ідея утворення “Великої Польщі”, яка мала стати єдиним стабілізуючим фактором в регіоні, то британський уряд декларував свою підтримку “малим народам”, а США виступали за федералізацію Східної Європи із збереженням неподільності Росії. При такій відсутності єдності в поглядах на майбутнє цих земель, великі держави все ж були одностайними в засудженні українсько-польської війни, що знецінювала обидві сторони як антибільшовицьку силу і перешкождала експлуатації природних багатств краю. Тому воюючим сторонам регулярно надсилались пропозиції сісти за стіл переговорів [20, с. 66].

19 січня 1919 р. одна з таких пропозицій була прийнята, і у Львові за ініціативою англійського полковника Вайда відбувся двосторонній діалог.

Українська сторона вимагала виведення військ за річку Сян, але представники Варшави з цим категорично не погоджувались, і переговори були перервані. Аналогічна доля спіткала і миротворчі місії під головуванням французького генерала Ю. Бартелемі, американського генерала Кернана і південноафриканського генерала Боти: кожного разу одна з сторін незмінно виступала проти чергового проєкту [15, с. 110, 112–113].

На мирній конференції в Парижі представники Польщі рішуче виступили проти офіційного коментаря 13-го пункту В. Вільсона, протиставляючи ідеї етнічних кордонів “історичні права” на реставрацію Речі Посполитої в межах 1772 р. В дипломатичній боротьбі проти галичан поляки користувалися поганою інформованістю західних держав, зображаючи себе як уособлення західних сил регіону, а українців – як пробільшовицькі або про австрійські елементи [21, с. 10–15].

З українського боку в Парижі виступала делегація у складі М. Лозинського, Д. Вітовського та О. Кульчицького. Не дивлячись на протест польських політиків, представники офіційно не визнаної Західноукраїнської Народної Республіки все ж були допущені до дебатів і підняли питання про польський наступ, що був фактичним ігноруванням волі Найвищої ради. Цю польську акцію різко критикував Л. Джордж, який пропонував припинити будь-яку допомогу Варшаві. Але Ж. Клемансо і В. Вільсон ліберальніше трактували дії Польщі і врешті-решт списали все на самочинність Ю. Пілсудського протиставляючи їй поміркованість І. Падеревського. Так в силу обставин навіть політичний та організаційний дуалізм, що до певної міри існував у реалізації зовнішньої політики Польщі, зіграв у цьому випадку на її користь. Натомість намагання галицьких представників в травні 1919 року дистанціювати справи ЗУНР від загальноукраїнської (і це вже після акту злуки) не мало ніяких реальних наслідків окрім неузгодженості дій і конфліктів в середині делегації [20, с. 66].

У 1919 р. з'явився ще один фактор, що серйозно шкодив українській справі у світі – єврейські погроми. Впливові євреї з Американського єврейського комітету і Сіонської організації Америки мали легкий доступ до Вільсона та Гауза, а чутливий до порушень прав людини Білий Дім охоче брав на себе роль виразника їх інтересів. Українці, на жаль, нічого не зробили, щоб встановити зв'язок з цією впливовою силою, в той час як І. Падеревський, підтримував з єврейськими організаціями постійні контакти, а Р. Дмовський прямо запропонував у грудні 1918 року покласти край антисемітизму в обмін на підтримку Польщі їхньою делегацією в Парижі [14, с. 79–80].

Обидві сторони – як українці, так і поляки – використовували зв'язки еміграції. Представники українців США Кирило Білик і конгресмен штату Нью-Джерсі Джеймс Гемі навіть влаштував неофіційну зустріч дипломатів УНР і ЗУНР Г. Сидоренка і В. Панейка з членом адміністрації Вільсона Гаузом, а польські науковці з еміграції С. Заверчовський та Г. Артковський брали активну участь в розробці документів комісії експертів стосовно Галичини і передавали Р. Дмовському всі необхідні дані. Сам І. Падеревський, будучи представником ПНК (Польського Національного Комітету) в США, використовував дружні стосунки з Гаузом для загально польської справи [14, с. 43–44].

Галицькі дипломати налагоджували зв'язки з Чехословацькою республікою і Чехословацькі правлячі кола намагалися встановити тісні політичні й економічні стосунки з українськими урядами і на Сході, й на Заході України. Зокрема відбувся обмін дипломатичними місіями між урядами ЧСР і ЗУНР (кінець 1918 р.), які, хоч і мали неофіційний характер, активно працювали на ниві

українсько-чехословацького співробітництва, насамперед господарського [22, с. 27–28].

Стосунки Чехословаччини з Західноукраїнською Народною Республікою, зокрема, в наслідок чехословацько-польських суперечностей та суперництва, посідали важливе місце в зовнішньополітичній концепції ЧСР (у лавах армії ЗУНР, наприклад, за угодою уряду ЧСР було чимало чехословацьких офіцерів). Якщо офіційна чехословацька політика не мала конкретних планів стосовно Східної Галичини (хоч підтримка ЗУНР та її об'єднання з рештою українських земель у складі федеративної Росії й спільного чехословацько-російського кордону були важливими для політичних і господарських кіл ЧСР), то цього не можна було сказати про другу сторону. У певних політичних колах західноукраїнського суспільства, насамперед русофільської орієнтації, ще з кінця 1918 р. обговорювалося питання про можливість приєднання території Прикарпаття і Лемківщини на правах автономії до Чехословаччини [23, с. 182].

Питання про відновлення ЗУНР та встановлення федерації між Східною Галичиною та Чехословацькою республікою порушували також наприкінці 1919 р. представники української еміграції в ЧСР перед урядом цієї країни, а восени 1920 р. – Українська національна рада в США перед керівниками країн Антанти [24, с. 152].

Невизначеність довкола “східногалицького питання” була настільки значною, що в липні 1920 р. прем'єр польського уряду В. Грабовський погоджувався на відокремлення земель краю на правах федерації із урахуванням окремого статусу м. Львова [20, с.67]. У лютому 1921 р. міжнародна Рада Ліги Націй під головуванням бразильського делегата Да Куньї прийняла спеціальну резолюцію в якій зазначалося, що Польща є лише фактичним мілітарним окупантом Східної Галичини і остання лежить поза її кордоном [20, с. 67]. В тій ситуації офіційна Варшава вдавалася до тактики виграшу часу і керуючись принципом “*gueta non movere*” вичікувала сприятливішої міжнародної ситуації. Одним із головних завдань візиту міністра закордонних справ Польщі графа Сапеш до Франції і Англії у квітні 1921 р. було, якраз, прагнення добитись щоб справа “глибоко спала” [19, с. 31].

Натомість українці всіма силами намагалися активізувати світову увагу. На відміну від ідеалістичної віри в справедливість Антанти 1919–1920 рр., тепер головна ставка робилась на суперечності між великими державами. Уряд Є. Петрушевича не скупився на обіцянки західним лідерам та фірмам, розраховуючи використати їх лобістські можливості [14, с. 102]. Значну активність на міжнародній арені виявив митрополит Андрей Шептицький. У різний час він відвідав Англію, Ватикан, Францію, Швейцарію, Австрію, Бразилію, Аргентину, Канаду, Бельгію, Голландію: зустрічався з багатьма поважними особами, серед яких президенти Гардінг і Пуанкаре, папа римський Пій XI, прем'єр Франції Бріан, міністр торгівлі США Гувер та інші [20, с. 67].

В січні 1920 року Є. Петрушевич вирушив до Парижа і Лондона особисто. Зустрівшись 20 лютого з головою департаменту політичної розвідки Форін Офісу Дж. Хедлам-Морлі, він висловив протест проти розробленого Варшавою “Статусу для Східної Галичини” і погрожував союзом з більшовиками [25, с. 67–69].

Вперше з домаганням визнання незалежності Західноукраїнської Народної Республіки Є. Петрушевич звернувся 15 липня 1920 р. в ноті “До Президента Найвищої Ради Мирової Конференції М. Мільерона”. 15 серпня він звернувся до прем'єра Англії Л. Джорджа з проханням позитивно вплинути на союзні держави у справі Східної Галичини.

Згодом виникла концепція так званої Швейцарії зі Сходу, згідно з якою нейтральна Східна Галичина мала відігравати в Східній Європі роль Швейцарії.

30 квітня 1921 р. Є. Петрушевич запропонував країнам Антанти проект “Основ державного устрою Галицької Республіки”. Але аналогії з Швейцарією не знаходили відгуків на Заході.

Дипломатична діяльність уряду ЗУНР особливо активізувалась із листопада 1920 р. коли в м. Женева розпочалася сесія Ліги Націй. 28 листопада українська делегація подала її президії матеріал з викладом вимог своїх домагань: признати Східній Галичині право національного самовизначення, усунути польську окупацію краю тощо.

У вересні 1921р. питання щодо Східної Галичини знову обговорювалось на засіданнях Ліги Націй в Женеві де з доповіддю виступив канадський міністр Зартерті, але вирішення його вкотре відкладалось. Подібним результатом закінчилось обговорення західноукраїнської проблеми на III сесії Ліги Націй у вересні 1922 р. [26, с. 145].

Західноукраїнське товариство Ліги Націй, створене у січні 1922 р. та уряд ЗУНР протягом 1922–1923 рр. надіслали ще чимало меморіалів, протестів, закликів, резолюцій на Міжнародні конгреси і організації, але вони не бралися до уваги сильними світу цього [27, арк. 1–2].

21 лютого 1923 р. Франція, Італія та Англія за ініціативою польського уряду скликала конференцію Ради послів, яка 14 березня цього ж року санкціонувала анексію Східної Галичини Польщею. Останню зобов'язали гарантувати автономію цієї території і підписати договір про забезпечення прав національних меншин. Але все це було лише “фіговим листком” яким держави Антанти і США намагались прикрити колоніальний розбій в центрі Європи [26, с. 145].

Таким чином, внутрішня слабкість і нежиттєздатність ЗУНР не дали Заходові потрібного часу для усвідомлення можливої ролі та місця України в Європі. Помилки були допущені і урядом ЗУНР. За умов внутрішньої слабкості українського національно-визвольного руху, багато залежало від зовнішнього визнання і підтримки України. З іншого боку, міжнародне визнання незалежності ЗУНР обумовлювалося внутрішнім зміцненням і утвердженням української державності.

Список використаних джерел

1. *Кривець Н. В.* Українсько-німецькі відносини: політика, дипломатія, економіка. 1918–1933 рр. / Н. В. Кривець – К.: Інститут історії України НАН України, 2008. – 322 с.
2. *Городня Н.* Їм потрібні були сильні союзники: Українське питання на Паризькій мирній конференції 1919 року / Н. Городня // Політика і час. – 1995. – № 11. – С. 75–80.
3. *Павлюк О.* Зовнішня політика ЗУНР / О. Павлюк // Київська старовина. – 1997. – № 3–4. – С. 114–138; *Павлюк О.* США і східно-галицьке питання на Паризькій мирній конференції 1919 р. / О. Павлюк // Київська старовина. – 1999. – № 6. – С. 67–69.
4. *Геник М.* Зрада ради Амбасадорів / М. Геник // Літопис Червоної калини. – 1993. – № 1–2. – С. 10–12.
5. *Савчук Б.* Договір Галицької армії з А. Денікіним (листопад – грудень 1919 р.) / Б. Савчук // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2001. – № 5–6. – С. 214–219.
6. *Галицька-Дідух Т.* Радянська Росія в політиці урядів УНР і ЗУНР (1919–1920 рр.) / Т. Галицька-Дідух // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2001 – № 5–6. – С. 234–239; *Галицька-Дідух Т.* Дипломатична боротьба навколо проблеми українського представництва на мирній конференції в Ризи (вересень 1920 – березень 1921 рр.) / Т. Галицька-Дідух // Укр. істор. журнал. – 2001. – № 6. – С. 100–109.
7. *Полянський О.* ЗУНР: місце і роль в загальноукраїнському національно-визвольному русі ХХ ст. (до 80-річчя ЗУНР) / О. Полянський // Наукові записки ТДПУ, Серія: Історія. – Вип. 8. – Тернопіль, 1999. – С. 3–8.
8. *Мороз В.* Історія Західно-Української Народної Республіки / В. Мороз // Мандрівець. – 1999. – № 1–2. – С. 3–21.
9. *Шашкевич Я.* ЗУНР: позитивний і негативний досвід / Я. Шашкевич // Шлях перемоги. – 1998. – 28 жовтня. – С. 4.
10. *Терницький А.* Чи спіткнеться Європа знову?: (1 лист. 1918 р.) / А. Терницький // Політика і культура. – 2002. – № 40. – С. 42–43.
11. *Тищик Б. Й.* Західноукраїнська Народна Республіка. 1918–1923 рр. (до 75-річчя утворення і діяльності) / Б. Й. Тищик, О. А. Вівчаренко. – Коломия: Світ, 1993. – 118 с.
12. *Литвин М.* Історія ЗУНР /

М. Литвин, К. Науменко. – Львів: Інститут українознавства НАНУ, 1995. – 368 с. 13. *Литвин М.* Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / М. Литвин. – Львів: Інститут українознавства НАНУ, 1998. – 488 с. 14. *Макарчук С. А.* Українська республіка галичан. Нариси про ЗУНР / С. А. Макарчук. – Львів: Світ, 1997. – 192 с. 15. *Павлюк О.* Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923) / О. Павлюк. – К.: Видавничий дім “КМ Academia”, 1996. – 188 с. 16. *Краківський О.* Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: Проблеми взаємовідносин / О. Красівський // Укр. акад. держ. Управління при Президентіві України. – К.: Вид-во УАДУ, 1998. – 299 с. 17. *Podhorodecki L.* Historia Polska / L. Podhorodecki. – Warszawa, 1997. – S. 135. 18. *Сергійчук В.* Українська соборність. Відродження українства в 1917–1920 роках / В. Сергійчук. – К., 1999. – 412 с. 19. *Сливка Ю.* Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939) / Ю. Сливка. – К.: Наукова думка, 1985. – 188 с. 20. *Стовбуха Д.* Українсько-польське дипломатичне протистояння довкола східного питання у 1918–1923 рр. / Д. Стовбуха // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. Вип. 5. – Тернопіль, 2002. – С. 65–68. 21. *Stepan Rinetsky.* Ukrainian-Polish diplomatic stumggle 1918–1923 / Stepan Rinetsky – Chicago, 1963. – 189 p. 22. *Necas Y.* Uprimne slovo o stycich cesko-ukrajinskych / Y. Necas. – Kujiv–Praha, 1919. – S. 27–28. 23. *Українська державність у ХХ столітті: Історико-політичний аналіз* // О. Дергачов (керівник авт. колективу). – К.: Політична думка, 1996. – 448 с. 24. *Sladek Zdenek.* Sprawy ukrainskie w czechoclowackiej polityce w latach 1918–1922 / Sladek Zdenek, Jaroslav Valenta // Z dziejow stosunkow polsko-radzieckich. Stud. i mater. – 1968. – № 3. – S. 152. 25. *Доброт І.* Протистояння польській владі у Східній Галичині / І. Доброт // Пам’ять століть. – 2001. – №6. – С. 66–75. 26. *Чуйко І.* Дипломатична діяльність ЗУНР у 1919–1923 рр. / І. Чуйко // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. Вип.1. – Тернопіль, 2003. – С. 141–146. 27. *Центральний державний історичний архів у м. Львові.* – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 29. – Щоденник нествановленого автора “Записки українця”. – 95 арк.

Игор Дацкив

ЗАПАДНОУКРАИНСКАЯ НАРОДНАЯ РЕСПУБЛИКА В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ (1918–1923 ГГ.)

В статье речь идет о деятельности внешнеполитической службы Западноукраинской Народной Республики в 1918–1923 годах. Данное исследование также освещает дипломатические отношения со странами Европы и Америки.

Ключевые слова: ЗУНР, делегация, дипломатия, Восточная Галичина, внешняя политика, международные отношения.

Ihor Datskiw

WEST UKRAINIAN NATIONAL REPUBLIC IN INTERNATIONAL RELATIONS (1918–1923)

This article tells us about the activity of foreign-policy service West Ukrainian Folk Republic in 1918–1923 years. This research also lights up diplomatic mutual relations between European and American countries.

Key words: West Ukrainian Folk Republic, delegation, diplomacy, East Galycia, foreign policy, international relations.